

УДК 373.5:91

Тетяна ПАВЛОВСЬКА,
кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії ВНУ імені Лесі Українки;
Наталія ГРИГОР'ЄВА,
завідувач відділу природничих дисциплін ВІППО

До питання про реалізацію україноцентричного підходу в шкільних курсах географії

Розглянуто важливість формування предметної географічної компетентності учнів. Представлено один із методів реалізації україноцентричного підходу при вивченні географії у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: освітній процес, предметна географічна компетентність, комплекс меншовартості, україноцентричний підхід.

Tetiana Pavlovska, Nataliia Hryhorieva. On the Issue of Implementing a Ukraine-Centered Approach in School Geography Courses.

The importance of forming students' subject geographical competence is considered. One of the methods of implementing the Ukraine-centered approach in the geography studies at general secondary educational institutions is presented.

Keywords: educational process, subject geographical competence, inferiority complex, Ukraine-centered approach.

Постановка проблеми. Географія, як відомо, – комплексна наука, яка вчить аналізувати, моделювати й прогнозувати як природні, так і соціально-політичні явища на місцевому, регіональному та глобальному рівнях [9]. Актуальність вивчення цього навчального предмету в закладах загальної середньої освіти полягає не лише в набутті учнями знань про нашу планету та її зв'язки зі Всесвітом, місце людини й суспільства в системі природних і соціальних зв'язків, а й у розвитку когнітивної сфери особистості.

Формування в учнів предметної географічної компетентності, власної системи наукових суджень, ціннісних орієнтирів відбувається, насамперед, на фоні вивчення географії країни й краю проживання. Адже побудова системи інтегрованих знань відбувається в напрямку від локального до регіонального й глобального рівнів. Такий вектор формування світогляду створює умови для успішного опанування методів емпіричного й теоретичного рівнів пізнання, розвитку критичного мислення цілісної особистості, утвердження національної самосвідомості.

Сьогодні важливість ролі географічних знань підкреслюють події, які визначають історичну сутність

сучасного державотворення. Україна вкотре демонструє світові свою важливу геополітичну роль. Проте, на жаль, ціною неймовірних зусиль і життів Героїв, які відстоюють право українців на самоідентичність, демократію, свободу, справедливість у боротьбі проти російської агресії. Україна переживає вже одинадцятий рік війни та окупації, яка йде не тільки за територію й незалежність народу. Боротьба ведеться й у нашій свідомості – війна за очищення суспільства від рабської психології.

Одна з проблем ментальності нашого народу, яка і є однією з важливих причин його страждань упродовж сотень років, – комплекс меншовартості, або відчуття меншовартості – «вияв непристосованої структури особистості, що страждає від відчуття переваги оточуючих над нею. Комплекс виникає внаслідок помилок чи невдач і суттєво впливає на поведінку людини» [1]. «Це брак або повна відсутність індивідуальної та колективної суб'єктності, що впливає на людину чи навіть цілу націю і змушує її відчувати себе гіршою за інших» [8]. Бажання перекласти відповідальність на іншого (інших), максимально скористатися владою, самоствердитися шляхом приниження інших, існування за принципами

«моя хата скраю – нічого не знаю», «від нас нічого не залежить» – далеко не весь перелік ознак патологічного прояву цього відчуття.

Влучною характеристикою цього психологічного комплексу є слова Ліни Костенко: «Манія величі – це хвороба. Комплекс меншовартості – теж хвороба. Тільки ще гірша. Бо від манії величі станеш іспанським королем, як Поприщін у Гоголя. А від комплексу меншовартості відчуєш себе комахою і побіжиш по стіні, як Грегор у Кафки...» [23].

Комплекс меншовартості – це інструмент маніпуляції, який вороги штучно використовували щодо нас століттями [5; 13]. Результат очевидний: більшість українців зростали в постійному порівнянні себе з іншими не на свою користь, із думкою, що *десь*, деінде усе краще. Зазвичай цим «десь» була росія. З часом до малоросійства додалися «американська мрія», за аналогією можна сказати і «європейська мрія», чи то будь-яка інша, але не українська. Поступово меншовартість охопила всі сфери нашого життя: бізнес, маркетинг, комунікації, культуру. Вважалося, що все закордонне краще, професійніше, модніше, корисніше. Чомусь запозичення чужого здавалося більш важливим і правильним, ніж пропозиція й пропаганда свого, рідного, українського. Прикро, але ця тенденція у різних сферах суспільного життя актуальна й донині. І певною мірою цьому є пояснення: комплекс, який формувався в характері народу століттями, не може зникнути водночас і в усіх, тому й на викорінення його нам теж потрібен час.

Метою цієї публікації є не аналіз причин виникнення й ознак прояву комплексу меншовартості українського народу, а пошук шляхів його подолання освітніми засобами й інструментами в процесі навчання у закладах загальної середньої освіти, зокрема при вивченні географії. Україноцентричні складові як ніде органічні в географічних знаннях. Географія володіє арсеналом фактів та аргументів для виховання гідного громадянина народу, який уміє з повагою ставитися до інших, при цьому шануючи й справедливо возвеличуючи своє: це і чільні місця України у світових та європейських рейтингах економічного, ресурсного й людського потенціалів, це і постаті особистостей, часто досі невідомі широкому загалу, які були першими чи гідними уваги у важливих для людської цивілізації відкриттях і дослідженнях, це й унікальні умови та ресурси, якими наділена українська земля, тощо. І завдання справжнього учителя – донести таку інформацію учневі, дати йому можливість пізнати почуття величі українського народу та єдності з ним.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації україноцентричного підходу в навчанні географії пропонуємо добірку фактів, які можуть бути актуальними на уроках географії в різних класах. Приклади кількох знаних українських постатей, які відіграли велику роль у розвитку вітчизняної та світової науки й культури і здобутки яких дотичні до географічних знань, розміщено в табл. 1. Більше відомостей про згадані постаті, їх внесок у розвиток різних наук і географічних знань зокрема можна віднайти у вказаних інформаційних джерелах (стовпець 2 в табл. 1).

Таблиця 1

**Роль українців у світовій науці й культурі
та зв'язок їхніх здобутків із географічними знаннями**

Наукова, культурна й світоглядна роль персоналій	Порядковий номер джерела інформації	Тема навчальної програми, в якій актуальні відомості про вказані персоналії	Шкільний курс географії
1	2	3	4
Тарас Шевченко			
Творча й епістолярна спадщина містить згадки про небесні об'єкти, календарні землеробські свята, видатних астрономів, геодезистів, картографів і мандрівників, їхні твори, про геодезичні й астрономічні спостереження, містить такі географічні терміни, як <i>горизонт, масштаб, астролябія, компас</i> тощо. Участь в Аральській, Каратауській експедиціях. Спількування з відомими географами та мореплавцями того часу, вивчення їхніх праць	2	«Зображення земної поверхні на космічних знімках та глобусі, картах, планах місцевості»	6 клас
		«Географічна карта»	8 клас
		«Картографічне зображення Землі»	7 клас
		«Євразія. Основні екологічні проблеми» (висихання Аральського моря й обміління Каспійського)	7 клас

1	2	3	4
Леся Українка			
Мандрівниця, євроінтеграторка, борець із російським імперським колоніалізмом. Широка географія міст проживання й лікування. Описи ландшафтів Волинського краю в літературних творах (зокрема, «Лісова пісня», «Прощай, Волинь...»)	11; 16; 19	«Географічні дослідження території України», «Зони мішаних і широколистих лісів», «Природа й населення свого адміністративного регіону»	8 клас
		«Сучасна політична карта світу та окремих регіонів» (джерела знань про країни та регіони світу)	10 клас
Олександр Русов			
Один із засновників статистики як науки та організатор статистичних досліджень Чернігівської, Полтавської губерній, Харкова, Галичини. Вперше застосував антропогеографічний підхід у дослідженнях просторового поширення населених пунктів, вивчав конфігурацію та забудову поселень у зв'язку з природними особливостями місцевості	4	«Населення України та світу»	8 клас
		«Наука. Освіта. Охорона здоров'я»	9 клас
Микола Миклухо-Маклай			
Широка географія подорожей. Вивчав побут і звичаї поліщуків, антропологічну будову місцевих жителів, походження древлян та їхню історію. Захищав інтереси колоніальних народів, започаткував антирасову політику у світі. Склав перший проєкт загальної Декларації прав людини і висунув ідею створення структур, подібних до сучасної (ЮНЕСКО) з питань освіти, науки й культури. Нащадки Миклухо-Маклая очолюють товариство українців в Австралії	17	«Сучасна політична карта світу та окремих регіонів» (джерела знань про країни та регіони світу), «Інтеграційні процеси». Розділ «Океанія»	10 клас
		«Механічний рух населення» (українська діаспора та її географія)	8 клас
		«Українська діаспора в Австралії»	10 клас
Йосип Маршак			
Створив одну з найбільших ювелірних імперій у світі, яка й досі базується у Франції. Хоча росіяни й намагалися привласнити його ім'я, однак Йосипа у світі знали саме як київського «Картъє», не російського	6	«Особливості економіки країн Азії» (лідерство Китаю, Індії в світі у виробництві ювелірних виробів)	10 клас
Петро Прокопович			
Винайшов перший у світі рамковий вулик у 1814 р. Фундатор першої в Європі школи пасічників	14; 18	«Виробництво харчових продуктів, напоїв»	9 клас
Ігнатій Лукасевич, Ян Зех			
Винахідники першої у світі газової лампи – одного з перших засобів для домашнього освітлення	3	«Хімічне виробництво», «Електроенергетика»	9 клас

1	2	3	4
Федір Піроцький			
Перший у світі винайшов електричний трамвай. За його розробкою фірма «Сіменс» випустила невеличкий потяг на кілька пасажирів з окремим локомотивом, де сидів водій. Також українець зробив чимало відкриттів у будівництві електростанцій, електричному освітленні, зв'язку, в артилерійській і ракетній справі, запропонував кілька конструкцій удосконалених металургійних і домашніх печей	12	«Транспорт», «Виробництво та постачання електроенергії», «Металургійне виробництво», «Транснаціональні корпорації»	9 клас
Любомир Романків			
Комп'ютери «Apple» були створені за участю українця Любомира Романківа. У 1962 р., працюючи в компанії IBM, першим у світі розробив магнітні головки, на які можна було записувати інформацію. Завдяки цьому IBM випустила в продаж перші у світі жорсткі диски. Їх придбала компанія «Apple» і згодом презентувала перший настільний комп'ютер. Таким чином, з винаходом українця пов'язують початок ери цих персональних гаджетів. Він один з небагатьох винахідників, чий портрет розміщено в Залі національної слави США разом зі Стівом Джобсом. Після Ігоря Сікорського, Любомир Романків став другим українцем, котрий удостоївся такої високої пошани	10; 22	«Транснаціональні корпорації», «Машинобудування світу»	9 клас
Іван Пулюй			
Українець сконструював лампу, за допомогою якої можна було робити знімки, що згодом стали називатися рентгівськими, оскільки німецький фізик В. Рентген у 1895 р. першим заявив про ці промені, отримавши за цей винахід Нобелівську премію. Крім досліджень катодних променів і створення електричних апаратів, Пулюй також збудував першу в Австро-Угорській імперії електростанцію, удосконалив телефон, першим дослідив неонове світло, налагодив промислове виробництво люмінесцентних ламп власної конструкції, першим зробив світлину всього людського скелета й зауважив користь від свого винаходу (лампи) для медицини	7; 21	«Електроенергетика світу», «Охорона здоров'я», «Точне машинобудування»	9 клас
Ігор Сікорський			
Всесвітньо відомий авіаконструктор, винахідник гелікоптерів, автор перших у світовій практиці авіабудування багатомоторних літаків і вертольотів. Створив літаючі борти, які могли приземлятися на місцевості, де не було злітно-посадкових смуг	20	«Транспорт», «Транспортне машинобудування»	9 клас

Висновки. Представлений перелік персоналій, їхні здобутки та роль у формуванні географічних

знань і свідомості патріотичного громадянина своєї держави не вичерпний. Дане напрацювання – лише

початок шляху для розробки методів успішної реалізації україноцентричного підходу при вивченні географії в закладах загальної середньої освіти. Вважаємо, що використання вищевикладених матеріалів сприятиме успішному формуванню в учнів предметних географічних компетенцій. У застосуванні запропонованої інформації бачиться також можливість реалізації міжпредметних зв'язків: української літератури – географії, історії – географії, фізики – географії, хімії – географії.

Географія, як і історія, є тією дисципліною, завдання якої – пізнання наукової істини, адже

географічна інформація завжди формувала суспільну свідомість. Зважаючи на це, всі успішні країни, вибудовуючи свою національну ідеологію, намагаються залучити до неї найбільш героїчні та навіть ідеалізовані географічні й історичні моменти [4]. Про це не повинні забувати і ми. Переконані, що використання в освітньому процесі об'єктивних фактів, які підкреслюють значимість українського народу та його здобутків, успішно формуватимуть почуття національної гідності кожного українця й сприятимуть викоріненню комплексу меншовартості.

Використані джерела

1. Adler A. Social Interest: A Challenge to Mankind. Faber and Faber Ltd. London, 1938. 313 с. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172648/mode/2up>
2. Дрбал А. Тарас Шевченко та науки про Всесвіт і Землю. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Drbal_Aleksandr_Taras_Shevchenko_ta_nauky_pro_Vsesvit_i_Zemliu.pdf?
3. Гасова лампа – світовий винахід! *Фотографії старого Львова*. URL: <http://old.lviv.ua/gasova-lampa.php>
4. Дністрянський М. С. Суспільно-географічна аналітика та геополітична публіцистика (вибрані авторські дописи у мережі Facebook) : монографія. Львів : Галич-прес, 2022. 169 с.
5. Дума Ю. М'яка сила: Шлях від меншовартості до лідерства. *Бізнес*. 2023. 5 січ. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-ukrajinci-peremagayut-kompleks-menshovartosti-shcho-take-m-yaka-sila-ostanni-novini-50295321.html>
6. Київський ювелір Йосип Маршак у ХХ ст. конкурував з Картье та Фаберже. *ШОТАМ*. URL: <https://shotam.info/kyivskyu-iuvelir-yosyp-marshak-u-khkh-st-konkuruvav-z-kartie-ta-faberzhe-video/>
7. Кілівник Я. Виховний захід «Музей Івана Пулюя». *Наурок*. URL: <https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-muzey-ivana-pulyuua-393337.html>
8. Комплекс меншовартості, або «Пологова травма українського народу». *Галичина*. 2023. 17 жовт. URL: <https://www.galychna.fm/articles/kompleks-menshovartosti-abo-pologova-travma-ukrayinskogo-narodu>
9. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О. М. Топузова та О. Ф. Надтоки. Київ : ТОВ «Конві прінт», 2018. 56 с.
10. Лазур В. «В Україні мене б вислали у Сибір чи розстріляли»: Любомир Романків про блискучу кар'єру в США та Apple. *Радіо Свобода*. 2021. 17 квіт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/lubomyr-romankiv-ibm-90-rokiv/31203042.html>
11. Лесинь Маршрути. *Локальна історія*. URL: <https://lesya-ukrainka.localhistory.org.ua/>
12. Лівінська Л., Бобриницький Ю. Федір Піроцький. Полтавчанин, який винайшов трамвай. *Історична правда*. 2011. 18 трав. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4dd2eb5fb4a9b/>
13. Найєм М. Комплекс меншовартості. Як Україні позбутися колоніального минулого. *Фокус*. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/518662-kompleks-nepolnocennosti-kak-ukraine-izbavitsya-ot-kolonialnogo-proshlogo>
14. Народився Петро Прокопович, винахідник рамкового вулика, основоположник доцільного бджільництва та першої в Європі школи пасічників. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4196>
15. Олексій Сокирко: «Відсутність знань про свою еліту в минулому формує комплекс меншовартості в сучасного українця». *Український тиждень*. 2021. 22 серп. URL: <https://tyzhden.ua/oleksij-sokyrko-vidsutnist-znan-pro-svoiu-elitu-v-mynulomu-formuie-kompleks-menshovartosti-v-suchasnoho-ukraintsia/>
16. Освіта та виховання в родині Косачів. *Феномен Лесі Українки* : матеріали VI Всеукр. Косачівських пед. читань, приурочених 150-річчю від дня народження Лесі Українки (25 червня 2021 р., м. Луцьк) / упоряд.: П. С. Олешко, Н. М. Кот, А. М. Силук. Луцьк : Волинський ІППО, 2021. 252 с.
17. Пономаренко С. Микола Миклухо-Маклай: «Необхідно щось важливе зробити для людей, і лише тоді ти – людина». *Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека*. 2022. Травень. URL: <https://www.libr.dp.ua/?do=ukrainica&lng=1&id=5&idg=10>
18. Посітко Л. А. Прокопович Петро Іванович. 1775–1850. *Бібліографічний покажчик*. Кам'янець-Подільський, 2015. 23 с. URL: <https://pdatu.edu.ua/images/struktura/biblioteka/bp-prokopovich.pdf>
19. Савченко І. В. Леся Українка очима сучасників. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/webquest/lesia-ukrainka-ochyma-suchasnyukiv-19312.html>
20. Сікорський Ігор Іванович. *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. URL: <https://kpi.ua/sikorsky-info>
21. Сорока М. Чудо-промені видатного українця. Іван Пулюй. *Українформ*. 2020. 2 лют. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2867756-cudopromeni-vidatnogo-ukrainca-ivan-puluj.html>
22. Українець, якого називають хрещеним батьком Apple. *ІТ коледж на зв'язку*. 2023. 7 трав. URL: <https://itcollege.lviv.ua/it-koledzh-na-zvyazku-ukrayinets-yakoho-nazyvayut-khreshchenym-batkom-apple/>
23. Цитати про Україну. Найкращі фрази про Батьківщину, патріотизм та любов до рідної землі. URL: <https://nezlamni.city/articles/341263/citati-pro-ukrainu-najkraschi-frazi-pro-batkivschinu-patriotizm-ta-lyubov-do-ridnoi-zemli>